

УДК 351.82(477)

Гордієнко В.П.,

к.е.н, доцент кафедри менеджменту,

Гончарова М.Л.,

к.е.н, доцент кафедри менеджменту

ДВНЗ “Українська академія банківської справи Національного банку України”

ЕНЕРГЕТИЧНА СКЛАДОВА В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. В умовах фінансово-економічної кризи та невизначеності перспектив розвитку держави упродовж останніх років, забезпечення енергетичної безпеки України набуває важливого значення. Енергетичний комплекс є одним із найважливіших елементів господарського комплексу України, водночас енергетична безпека є однією із найслабших складових економічної безпеки держави. Висока енергомісткість вітчизняної економіки та залежність від імпорту паливно-енергетичних ресурсів зменшує конкурентоспроможність продукції вітчизняного товаровиробника, зростає навантаження на державний бюджет, збільшується негативне сальдо зовнішньоторговельного балансу, яке зрештою негативно впливає на розвиток соціальної сфери держави. Крім того, Законом України «Про основи національної безпеки України» визначені загрози національним інтересам і національній безпеці України, серед яких вагоме місце займають загрози, пов'язані з неефективним використанням паливно-енергетичних ресурсів, недостатньою диверсифікацією джерел їх постачання та відсутністю активної політики енергозбереження [1]. Загрози енергетичній безпеці можна усунути або зменшити шляхом поступового створення умов для забезпечення енергетичної незалежності країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам забезпечення економічної та енергетичної безпеки держави присвячені наукові праці таких

вітчизняних вчених, як: Ю. Архангельського, З. Варналія, В. Геєця, М. Гончара, Б. Данилишина, М. Долішнього, С. Дорогунцова, Ф. Заставного, М. Куліка, Б.Синякевичата інших. Результати їх досліджень охоплюють широке коло питань зазначеної проблеми. У той же час багато питань щодо забезпечення енергетичної безпеки держави як теоретичного, так і прикладного характеру залишаються не вирішеними.

Постановка завдання. Метою статті є визначення сучасного рівня забезпечення енергетичної безпеки України та наукове обґрунтування напрямків її підвищення.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі розвитку продуктивних сил серед пріоритетів національних інтересів України державою визначено інтеграцію у європейський простір. У свою чергу, це вимагає реалізації комплексу заходів з упередження загроз національній безпеці, яка передбачає захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечується сталий розвиток, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам [1] на всіх рівнях господарської діяльності. Національна безпека України залежить від цілеспрямованої державної політики щодо захисту її національних інтересів в політичній, економічній, соціальній та екологічній сферах. Економічна безпека як головна складова національної безпеки являє собою сукупність умов, за яких зберігається спроможність країни ефективно захищати свої економічні інтереси, задовольняти у довгостроковому періоді потреби суспільства і держави, генерувати інноваційні зрушення в економіці з метою забезпечення стабільного економічного розвитку, протистояти зовнішнім економічним загрозам та повністю використовувати національні конкурентні переваги у міжнародному поділі праці [2]. Складовими економічної безпеки є: макроекономічна, фінансова, зовнішньоекономічна, інвестиційна, науково-технічна, енергетична, виробнича, демографічна, соціальна, продовольча та екологічна безпеки.

Важливою складовою економічної безпеки є енергетична безпека держави, якій на сучасному етапі приділяється досить багато уваги. Енергетична безпека держави передбачає такий стан економіки, який забезпечує захищеність національних інтересів у енергетичній сфері від наявних і потенційних загроз внутрішнього та зовнішнього характеру, дає змогу задовольняти реальні потреби в паливно-енергетичних ресурсах для забезпечення життєдіяльності населення та надійного функціонування національної економіки в режимах звичайного, надзвичайного та воєнного стану [3]. В Україні створена достатня нормативно-правова база, яка регулює питання забезпечення енергетичної безпеки, зокрема прийняті Закони України «Про функціонування паливно-енергетичного комплексу в особливий період», «Про заходи спрямовані на забезпечення сталого функціонування підприємств паливно-енергетичного комплексу», «Про альтернативні джерела енергії», «Про енергозбереження», «Про нафту і газ», «Про електроенергетику» та інші. Крім того, урядом України у 2006 році розроблена і оновлена у 2011 році Енергетична стратегія України на період до 2030 року. Однак українське енергетичне законодавство не має дієвих механізмів практичної реалізації відповідно до європейських стандартів, тому питання енергозбереження та ефективного використання паливних ресурсів залишаються декларативними.

Наявність гострих економічних, соціальних та екологічних проблем у розвитку регіонів України і держави в цілому дозволяє стверджувати про неналежний рівень забезпечення енергетичної безпеки. Міністерством економіки України розроблено Методику розрахунку рівня економічної безпеки, яка базується на комплексному аналізі індикаторів з виявленням потенційно важливих загроз і застосовується для інтегральної оцінки рівня безпеки в цілому по економіці та за окремими сферами діяльності [3]. Відповідно до методики розрахунку рівня економічної безпеки нами були визначені фактичні значення індикаторів та проведено їх порівняння з пороговими значеннями стану енергетичної безпеки в Україні (табл. 1).

Індикатори та їх порогові значення стану енергетичної безпеки

Індикатор, одиниця виміру	Порогове значення	Фактичне значення
Енергоємність ВВП, кг умовного палива/грн.	0,2 – 0,5	0,63
Ступінь забезпечення паливно-енергетичними ресурсами, %	не менше 100	100
Частка власних джерел у балансі паливних ресурсів держави, %	не менше 50	50
Частка паливного ресурсу, яка домінує у споживанні ПЕР, %	не більше 30	40
Частка імпорту палива з однієї країни в загальному його обсязі, %	не більше 30	80
Знос основних виробничих фондів підприємств ПЕК, %	не більше 50	65
Обсяг видобутку вугілля, млн. т	70 - 100	61,7
Завантаження транзитних частин нафто- та газотранспортних систем:		
- транзит нафти, млн. т	56 – 60	17,7
- транзит газу, млрд. куб м	не менше 175	105

Українська економіка є однією з найбільш енергоємних у світі: на виробництво одиниці ВВП витрачається у 3-5 разів більше енергії, ніж у країнах Європи[4]. Енергоємність ВВП в Україні становить близько 0,63 кг умовного палива/грн. [5], що є критичною межею порогового значення. Результатом високої енергоємності є надмірне споживання енергоресурсів та постійне збільшення імпорту вуглеводнів в Україну, а її причиною – надмірне споживання у галузях економіки енергетичних ресурсів на виробництво одиниці продукції. Відповідно до Енергетичної стратегії України планується зменшення енергоємності ВВП до 2030 року на 50% [6], що потребує значних інвестицій. Проте кошти окупляться у майбутньому за рахунок підвищення конкурентоспроможності продукції вітчизняного товаровиробника, зменшення імпорту енергоносіїв, поліпшення енергобезпеки та зниження вуглецевих викидів у навколишнє природне середовище.

Наступним індикатором енергетичної безпеки є частка власних джерел у балансі паливних ресурсів держави, яка становить близько 50%, що вказує на проблему енерго дефіцитності. Отже, і надалі Україна буде задовольняти власні потреби за рахунок імпорту паливно-енергетичних ресурсів. Аналіз паливно-

енергетичного балансу України за 2010 рік показує що у його витратній частині на природний газ припадає 40%, що на 10% більше від порогового значення. Нажаль, незважаючи на великі запаси кам'яного і бурого вугілля, їх видобуток скорочується, натомість збільшуються обсяги споживання імпортованої нафти та газу. Проте жодна країна св. ту не будує свою енергетичну стратегію на імпортованому паливі, ігноруючи власні енергоносії. У результаті Україна має значне негативне сальдо зовнішньої торгівлі, у якому чільне місце займає саме імпорт енергоносіїв. Так, імпорт енергоресурсів у 2010 році збільшився на 39,7% і склав 19,6 млрд. дол. США [7]. Крім того важливим індикатором стану енергетичної безпеки є частка імпорту палива з однієї країни в загальному його обсязі. Головним імпортером палива є Росія, в якій Україна закупляє 75 – 80% газу та 85 – 90% нафти [5], що суттєво перевищує порогове значення.

Вагомою перешкодою у забезпеченні енергетичної безпеки України є високий ступінь зношеності обладнання, який становить від 60 до 70% [8], що на 15% вище порогового значення. Відсутність необхідної реконструкції підприємств ПЕК призводить до погіршення конкурентоспроможності продукції та зменшення обсягів видобутку вуглеводнів, зокрема видобуток вугілля в Україні у 2011 році становив 61,7 млн. т, що менше на 8,3 млн. т допустимого рівня. Висока зношеність основних фондів не дозволяє максимально використовувати транзитну функцію транспортних систем. Завантаженість транзитних частин нафтових систем становить 17,8 млн. т, газових – 105 млрд. куб. м. [9], що нижче оптимального рівня.

Таким чином, проведений аналіз фактичних показників та їх порівняння з пороговими значеннями енергетичної безпеки України підтверджує існування серйозних проблем у цій галузі. Головними напрямками їх подолання можуть бути:

1. Вдосконалення структури паливно-енергетичного балансу шляхом збільшення видобутку та споживання власних ресурсів і зменшення імпортованих, що дозволить знизити енергетичну залежність країни. Нарощування видобутку енергоресурсів можливе у перспективних родовищах

Чернігівської, Полтавської, Сумської, Львівської, Донецької, Луганської областях та Причорноморському регіоні. Реалізація даного напрямку потребує значних капіталовкладень у пошук і розробку нових родовищ паливно-енергетичних ресурсів, які окупляться найближчим часом.

2. Впровадження активних заходів державної політики щодо енергозбереження та зменшення енергоємності господарського комплексу за рахунок його корінної реконструкції та реалізації інвестиційних проектів, головними з яких є: модернізація неефективного і застарілого обладнання та виробничих об'єктів; встановлення вискоефективного енергозберігаючого промислового устаткування і впровадження технологій із високим ступенем енергозбереження; зниження втрат енергії на підприємствах муніципального сектору та в житлових будинках.

3. Модернізація підприємств паливно-енергетичного комплексу. Реконструкції потребують підприємства вугільної промисловості (які у більшості випадків є збитковими), нафтопереробні заводи (у напрямку поглиблення нафтопереробки), всі типи електростанцій, нафтотранспортна та газотранспортна системи, які відпрацювали свій термін експлуатації.

4. Використання нових та нетрадиційних джерел енергії, що заміщують органічне паливо. Важливим напрямком виходу з енергетичної кризи є створення умов для залучення іноземних інвестицій, які будуть спрямовані на диверсифікацію джерел енергозбереження України та впровадження проектів у сфері відновлюваної енергетики. Це сприятиме посиленню рівня енергетичної та економічної безпеки. Крім того, сучасні пріоритети розвитку енергетики повинні мати орієнтацію на охорону навколишнього природного середовища з посиленням екологічних норм і впровадженням міжнародних стандартів якості довкілля. Важливу роль у розвитку відновлюваної енергетики відіграє держава, яка створює сприятливі умови для економічно ефективною та екологоорієнтованою діяльності суб'єктів паливно-енергетичного комплексу.

5. Диверсифікація постачання нафти і газу до України, яка дозволить зменшити залежність від Російської Федерації. Головним шляхом у

диверсифікації на сучасному етапі є поставка нафти з Азербайджану через Грузію (в обхід Росії) та з Казахстану (через Кавказ і Чорне море). Шляхи диверсифікації надходження природного газу мають узгоджуватись з політикою забезпечення енергетичної безпеки країн Європейського Союзу. Визначальну роль у реалізації цього напрямку має збалансована діяльність уряду щодо підвищення зацікавленості європейських країн у будівництві газопроводу «Білий потік», який зменшить енергетичну залежність від Росії. Головними загрозами для України у цій сфері є реалізація проєктів газопроводів «Набукко», «Північний потік» та «Південний потік». Використання у повній мірі транзитного потенціалу держави сприятиме не тільки забезпеченню енергетичної безпеки, а й ефективній реалізації українських інтересів на світовій арені, залученню додаткових надходжень валюти до державного бюджету, створенню нових робочих місць, посиленню євроінтеграційних процесів та утвердженню нашої держави як надійного партнера у світовому товаристві.

Усі вищеперелічені напрямки забезпечення енергетичної безпеки потребують детального вивчення і впровадження у практику господарської діяльності, що сприятиме підвищенню захищеності споживачів країни в отриманні енергоносіїв відповідної якості незалежно від впливу світових енергетичних ринків. Вирішення зазначених завдань у комплексі дозволить забезпечити енергетичну безпеку держави, а, отже, і економічну безпеку в цілому.

Висновки з даного дослідження.

1. Енергетична безпека є складовою економічної безпеки держави і передбачає такий стан економіки, який забезпечує захищеність національних інтересів в енергетичній сфері від наявних і потенційних загроз внутрішнього та зовнішнього характеру, дає змогу задовольняти реальні потреби у паливно-енергетичних ресурсах для забезпечення життєдіяльності населення та надійного функціонування національної економіки.

2. Досліджені у статті індикатори енергетичної безпеки та їх порогові значення дозволяють стверджувати, що цей вид безпеки держави знаходиться у небезпечній зоні. Основними загрозами енергетичній безпеці є висока енергоємність ВВП, занадто висока частка імпорту палива з однієї країни в загальному його обсязі, висока частка домінуючого паливного ресурсу у споживанні енергоресурсів, значний знос основних виробничих фондів підприємств паливно-енергетичного комплексу, недостатній обсяг видобутку вугілля та неповне завантаження транзитних частин нафто- та газотранспортних систем.

3. Головними напрямками підвищення рівня енергетичної безпеки України є: збільшення видобутку і споживання власних енергоресурсів, активне впровадження політики енергозбереження та заходів щодо зменшення енергоємності всього господарського комплексу країни, модернізація підприємств паливно-енергетичного комплексу, розвиток відновлюваної енергетики та диверсифікація поставок палива в Україну.

Література

1. Про основи національної безпеки України [Електронний ресурс]: Закон України №964-IV від 19.06.2003. - Режим доступу: <http://rainbow.gov.ua/content/zakon>.
2. Пирожков С.І. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України. – К.: НППМБ, 2003. – 42 с.
3. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України [Електронний ресурс]: Наказ Міністерства економіки України №60 від 02.03.2007. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua>.
4. Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава [Електронний ресурс]: Програма економічних реформ на 2010 – 2014 роки / Комітет з економічних реформ при Президентові України. – Режим доступу: http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform.

5. Виклики для енергетичної безпеки України: сучасний стан-2010: Аналітична записка [Електронний ресурс] / Міжнародний центр перспективних досліджень. – Режим доступу:http://www.icps.com.ua/files/articles/58/24/Energy_Strategy_ukr.
6. Енергетична стратегія України до 2030 року [Електронний ресурс]: Розпорядження Кабінету Міністрів України №145 від 15 березня 2006 р. – Режим доступу:zakon.rada.gov.ua/signal/kr06145a.doc.
7. Річний звіт – 2010: [Електронний ресурс] / Національний банк України. – С. 29.– Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua>.
8. Перспективи транскордонної співпраці України в енергетичній сфері в контексті європейської політики сусідства: Аналітична записка до Секретаріату Президента України [Електронний ресурс] / Національний інститут стратегічних досліджень. – Режим доступу: <http://www.niss.lviv.ua/analytics/114.htm>.
9. Маскалевич І. Труби чисті // Інформаційно-аналітичний тижневик «Дзеркало тижня». – 2012. – №7(55). – С. 8.

Гордієнко В.П., Гончарова М.Л.

ЕНЕРГЕТИЧНА СКЛАДОВА В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Анотація. У статті досліджено стан енергетичної безпеки як складової економічної безпеки України та відповідність її індикаторів пороговим значенням. Визначені основні загрози енергетичній безпеці України та пріоритетні напрямки її забезпечення у найближчій та віддаленій перспективі.

Ключові слова: економічна безпека, енергетична безпека, порогові значення, паливно-енергетичний комплекс.

Гордиенко В.П., Гончарова М.Л.

ЭНЕРГЕТИЧЕСКАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ В СИСТЕМЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ

Аннотация. В статье исследовано состояние энергетической безопасности, как составляющей экономической безопасности Украины и соответствие ее индикаторов пороговым значениям. Определены основные угрозы энергетической безопасности Украины и приоритетные направления ее обеспечения в перспективе.

Ключевые слова: экономическая безопасность, энергетическая безопасность, пороговые значения, топливно-энергетический комплекс.

Gordienko V.P., Goncharova M.L.

THE POWER COMPONENT IN THE SYSTEM OF ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE

Summary. State of energy safety as the basic constituent of economic security of Ukraine and accordance of its indicators to the threshold values are investigated in this article. The main threats for energy safety of Ukraine and priority directions for providing of long-lasting energy safety are described hereinafter.

Key words: economic security, energy safety, threshold values, fuel and energy complex.